

સદેવંત સાવલીંગાનો ગાયનરૂપી નાટક.

રચનાર

ડા० દામોદર રતનસી સોમાણી.

દોહરો.

તત્તજ છે ચૈતન્યનુ, જગતનુ પોષણ પ્રેમ;
ભુમી સ્વર્ગ સમને કરે, બે ઉર વિવેક નેમ.

(આ નાટકનો મૂર્ત્ય પ્રકારનો હક સ્વાધીન રાખ્યો છે.)

મુંબઈ:

આર્યન્ટલ છાપખાનામાં છાપ્યું.

સંવત ૧૯૩૮. સને ૧૯૮૨.

કિંમત દોઢ આનો.

સદેવંત સાવલીંગાનો ગાયનરૂપી નાટક.

નાટક પાત્ર.

સદેવંત.....કનકાપુરીના રાજા.
સાવલીંગા.....કનકાપુરીના નગરથેકની પુત્રી.
ભાભી.....સાવલીંગાની.
વીરમદે.....પારાસુર ગામનો રાજા.
રૂપાસા.....પારાસુર ગામનો નગરથેક.

(જોગો, મેરેતાણ, છોકરાઓ, દરબારીઓ,
સીપાઇઓ, દાસ, દાસી, સારથીઓ, વગેરે.)

પ્રવેશ ૧ લો.

(સાવલીંગાના મહેલમાં જવાના રસ્તાપર એક જોગી પ્રવેશ કરે છે.)

જોગી.—

[નાથ કેસે ગજકે બંદ છુડાવો—એ રાહ.]

પ્રભુ તોરે નામકો લેહુ મોહુ લાગી, છોડ દુનીયા બધા હું મં ત્યાગી-ટક.

માત પીતા સુત બંધવ હમે સખ, માયા કે અનુરાગી;

છોડ દીઓ હે પ્રપંચ એ મનસે, ભક્તિ સેત તોચી માગી.—પ્રભુ.

ગલી ગલી જાત હું અલેક જગાવન, ભીક્ષા દેત સુભાગી;

સો ભીક્ષા હમ દેત ગુરુકું, જો મિજ હે બડે ત્યાગી.—પ્રભુ.

(મેરેલના કાર પાસે આવી ભીક્ષા માગે.)

સાવલીંગા.—(બારીમાંથી.)

[આજ કહાન મોઢે લીના બાંસરો બજાઈ—એ રાહ.]

જલદી લે બાવાજી લોટ આપું તને પ્રીતથી;

આપું તને પ્રીતથી કે કુળ મારાની રીતથી.—ટેક.

મુખ મારું આજ સુધી કોઈએ દીડું નથી,

તે મુખ હું ધર્મ અર્થે ઢાંકતી નકી નથી.—જલદી.

(જોગી સાચું જોય છે; જોગી મુરઘીત થઈ પડે છે.)

ભાભી.—(આવીને)

[ન કર કસદ અરે દેવ બેઠાદકા—એ રાહ.]

અરે નણદી આ શું કીધું બુરું કામ ?

જીવતો 'તો હમણાં થયું કેમ આમ ?

રહી ધર પીતાને શું હત્યા કરે ?

પલમાં મજીવ એ શી રીતે મરે ?

સાવલીંગા.—મેરે મોર્યો હોય તો હું મરું;

મુવો એ આપે તેને હું શું કરું ?

બુરી ભાભી આણું શું બોલે કરર;

જોઈ આંખ ફાટી મુવો એ જરર.

(જોગીના મોં ઉપર પાણી છાંટેછે, એટલે તે હુશીયાર થાય છે.)

સાવલીંગા.— [તુજે કે શોખ મોલનેકા—એ રાહ.]

અરે બાવા તું લે ભીક્ષા, લેધને માર્ગે તારે જ;

શરમ નહી તુજને યાચે, થઈ બાવો ને મોહાયે.

જોગી.—ભીક્ષા મેં માંગતા એસી, નહી ખુખ સુર્તી તુજ જેસી;

કહ્યા જોગીકા ધતના માન, તેરે જોખનકા દે મોય ધન ?

સાવલીંઆ.—પીટ્યા એવું તું શું ખોલે, ખોલતાં ખોલ નહીં તોલે;

કહીશ જો આપને મારા, જુરા થશે હાલ તો તારા,

જોગી.— આત નહીં સુનતી મેરી, ફજેતી મેં કરું તેરી;

મદેવંતકું ચેતાવું જાય, જુલમસેં આ કરેગા બ્યાય

(જાય છે.)

પ્રવેશ ૨ જો. (એક રસ્તો.)

(મદેવંત ને જોગી દાખલ થાયછે, જોગી ગુસ્સામાંજ માલમ પડે છે.)

મદેવંત—(જોગીને) [બમેસ્તાનમે કુચ એસા ખોલતા હમે ગુલ—એ રાહ.]

અરે બાવાજી તું ફરે કેમ ઉદાસ?

મારા રાજમાં કોણે કીયો નીરાશ?

ખોલ જલદી કહે કોણે દીધુંરે દુઃખ?

થયું કેમ જોગીનું નિસ્તેજ મુખ?

જોગી.—

[અરે હાલદેવ ધસ તરફ જલદ આ—એ રાહ.]

ગયા ભીક્ષાકું નગ્ર મેં આપકા;

વાં દેખા મેને એક દુજ ચંદ્રમા;

મૃગ લોચની થી ખડી કામની;

ન ભુતલમે એશી મીલે ભામની.

ન પત્ની એસી તેર રંગ મેહેલમે;

સચી અખરા આહ આ સ્વર્ગસે!

ખુખી ઉતકી મુખસેં એ કુસે કહે!

અરે કોન ઉતકે નયનશર સહે!

ગયા થા મેં ભીક્ષાકુ આજ ઉતકી પાસ;

સુંદર દેખડે મુખ હુવા મેં નીરાશ.
નગર શેકડી લડકી ઝો સાવલીંગા;
સફલ કર તેરા જન્મ મિલ ઉન્કુ જન.

(ગોગો જાય છે.)

સદેવંત.— [બોલેત તેરા અમકા જેસા નુર—એ રહ.]

પ્યારી નામ સાંભળી થયો છું ઉદાસ.—ટેક.

દીકા વીના તુજને ઝો પ્યારી, પામ્યો છું માહ પારા.—પ્યારી.

શોધ કરી વેગે મેળવું તુજને, ન મળે થાઝી નીરાશ.—પ્યારી.

અદીક પ્રીયાએ કાળજી કોરધું, શોધુ હું તેનો અવાસ.—પ્યારી.

(જાય છે.)

પ્રવેશ ૩જો. (માતાનાં મંદીર આગળ ચોક.)

(સાવલીંગા સાહેલીઓ સાથે આવી ગરબો ગાય છે, ને

સદેવંત ગુપ્ત આવી સાંભળે છે.)

સાવલીંગા.— ગરબો.

[જાની ભુધર રંગ ભરેલા, અથવા રઘુપતિ રામ હૃદયમાં રહેજોરે—એ રહ.]

આવો ખેની ગીત ગાઇયે પ્રીતેરે, અતી આનંદ ઉપજે એ રીતે.—આ.

શુભ ઝોછવનો દીન આજરે; તેથી વાજાં રૂડાં વાજેરે;

જયમ ગગનમાં મેઘજ ગાજે.—આવો ખેની.

આવો તાલી અતી ઉમંગેરે; જેથી રાગ અડે પુર રંગેરે;

તો આનંદ માશે ન અંગે.—આવો ખેની.

પગ મુકી તાલથી ચાલોરે; પુર રાગના રંગમાં મહાલોરે;

મૃગ પેરે ફરી લીયો ઢાળો.—આવો ખેની. (સાહેલોઓ જાય છે.)

સદેવંત—(સાવલીંગાને અટકાવીને.)

(એકઠોમે તરે કાલેગમ—એ રાહ.)

૫૪ ધુંધટનો ખોલ તું, ધુંધટડે મુજ મન વસ્યું,
અંદ્રવદની ખોલ તું નેત્ર કટાક્ષે મન ફર્યું.—ટેક.
વરણવ તારો માંભળી ધાયલ મન થયું તહીં,
રખડી થાક્યો શહેરમાં જોઈ પ્રીયાને મન હસ્યું.—૫૪ ધુંધટ.

સાવલીંગા— [કયા ખોરોત હોનસે અગે સનમ—એ રાહ.]

કેમ ખોલું પ્રીતમ ધુંધટો, કેટલાક ધુંધટો ખુવાર ય્યાં,
ખોઈ મુદ્દામુદ્દ શરીરની, મુજ નેત્રે હાલ હવાલ ય્યાં.—ટેક.
હું રંક જાત વણીકની, તમે કુંવર મોટા રાજના,
શું લાભ ખોલે ધુંધટો, મુજ મુખ જોય સાંજના.—કેમ.

સદેવંત—વચન આપું તુજને તુજવિના કો પરણું નહીં,
જો ના કહીશ તું મુજને તો કટાર ખાઈ મરું અહીં.

સાવ.—અકળાઈને તમે એટલા નહી થાઓ વશ બહુ રીસને,
કુરખાન તુજપરથી કરું કંઈ વણીક લાખ દસ વીસને.—કેમ.
ઉમેદ હોય જો તુજને વરવા તણી મને વાલમાં,
ફરી ખેસ બણવા માય મારી આવીને નિશાળમાં.—કેમ.

સદેવંત— [ચેહાદ મુજે થાદ દે વખાહ તુમારી—એ રાહ.]

સુંદરી થાયો આંધીન મરજીને તારી;
અનેક મંકટ સહીને પણ કરીશ તને મારી.—ટેક.
પિતા જો મારો કે તારો લગ્નમાં નાખે વીધન;
હજારો વીધન વીતે પણ ન મુકું વીસારી.—સુંદરી.

સાવલીંગા—

[કલ્યાણ રાગનો સાખી.]

પ્રીતમ તારી પ્રીત ન વરણી જાય,
લમ આપણું યુગ રીતે અને એવો કરવો ઉપાય.—ટેક.
નિશાળે પડ્યા તણી, કરોએ છાના લગન,
મોજ કરે મન માનતી, પછી થઈને મગન.—પ્રીતમ.
વખત થયો મુજને ઘણો, તેથી જઈ હું હાલ,
વાલમ વેહેલા આવજો પ્રીતેથી નિશાળ.—પ્રીતમ.

સદેવંત—ખારી ઈચ્છા તુજતણી, પૂરણ કરવા કાજ,
ખેશીશ હું નિશાળમાં, છોડી પાટ ને રાજ.—પ્રીતમ.

પ્રવેશ ૪ થો. (એક નિશાળ.)

(છોકરાઓ નિશાળમાં બેઠેલા દેખાયછે, કેટલાક રમે છે, કેટલાક
વાંચે છે, એવામાં સાવલીંગા પ્રવેશ કરે છે.)

સાવલીંગા—(સ્વગત) રાગ સોરઠ.

[મારૂં જાંદનો રાત—એ રાહ.]

પ્રીતમજી કેમ લાગી બહુ વાર, આવને વેગે હૈયાના હાર.—ટેક.
આપે કહ્યું તું પ્રીત એવું મુજને, “ખારી વેહેલી આવજો નિશાળ” પ્રી.
આપવિના આવી ઉભીશું એકલી કરે જેમ અપૈયો પોકાર.—પ્રી.
જળવિના જેમ મચ્છ ન જીવે, તેમ તુજવિના હું આ વાર.—પ્રી.

[મોહનરસોયા આવે બગીચામે—એ રાહ.]

પ્રીતમવિના કેવી શોભે ખારી, અંદરવિના જેવી રાતડલી.—ટેક.
લેહે લગાડી પેહેલાં પ્રીતની, પછે ન કરવી ધાતડલી.—પ્રીતમ.

હું તો જીવું છું આપ આધારે, તજીને મારી જાતડલી.—પ્રીતમ.
મોટે રમીલા આવીને જલદી, પાળ તું તારી વાતડલી.—પ્રીતમ.

(છોકરાઓ ગાય છે.)

[કંજનવા મોરા કરશે સરક ગયોરે—એ રાહ.]

બધા સાથે—છોકરાઓ આવો છાપ કાંટે રમીએ આજરે.

૧ છોકરો—મેહતાજી ગયા છે બાહારે.

૨ છોકરો—બહુ મજા પડશે ત્યારે.

બધા સાથે—છોકરાઓ આવો છાપ કાંટે રમીએ આજરે.

વડો નિરાળીઓ—મેહતાજી નો આવેરે, સોટીથી ફટાકાવેરે.

૧ છોકરો—બહીકણનો તું છે કાકો,

૨ છોકરો—તહીં અમ જોયો તું પાકો.

૧ તથા ૨ છોકરો—ધીસો ઝેને ખોડ આડી દમવા કાજરે. છો.

(વડાને મારે છે.)

૩ તથા ૪ છોકરો—(વચમાં પડીને.)—બસ બસ માર્યો છે બહુરે,

૧ છોકરો—ઠીકજી એ થયું મહુરે.

વડો નિરાળીઓ—મેહતાજીને સંધું કહીશ,

૨ છોકરો— તો શીક્ષા તુજને દઈશ. (મેહતાજી પ્રવેશ કરે છે.)

મેહતાજી— મોટે સોટીની સખત તુજને શીક્ષા છાજેરે.—છો.

મેહતાજી— (ધન્દસભાનો રાગ.)

હોને છોકરાઓ જલદી આજશુ ન થાઓ,

શીખ્યા હોય જે કાલનો તે પાક કરી જાઓ.

છોકરા— એકડે એક મહેતાજીની ટેક દોડીયા ઉપર શામી
ન આપે તો કામી.

મેહેતાજી—મુઝો તું આ વાર, સોઠી મારું હું ખે ચાર, (મારછ.)

વડા નિશાળીઆ ખોલ તને, કેમ લાગી બહુ વાર.

છોકરાઓ—સાંભળો મેહેતાજી તમને કહું છું સાચી વાત,
તેડવા ગ્યો તો આ છોકરાને મારી મુજને લાત.

મેહેતાજી—ખોલ લુચ્યા છોકરા તેં કેમ મારી ઝેને લીત,
પગ અંગુઠા પકડીને હોમો રે' મીનીટ માત.

છોકરો— ઘાદી મારી મરી ગધ તેથી ગયો મશાલુ,
ગોઠી રમતાં ઝેને દોઢો ઝે ચાડીઆને જાલુ.

મેહેતાજી—નિશાળ તુજને સોંપીને ગયો તો હું બહાર,
પછવાડેથી મસ્તી કીધી, ઉઠ ખેસ કર હજાર.

છોકરો— મરી ગયો મેહેતાજી ઉઠ ખેસ કરી હજાર,
મોટે હવે રજા આપો લગાડો ન વાર.

(સદેવંત ખોશ કરે છે.)

સદેવંત—(સ્વગત)

[ગરહ મને દીલ સનમકું દીયા—એ રાહ.]

સત્વર આવી ખેઠી છે ત્યાં સુંદર મુજ પ્રિયા,
આપું તે વચન પાળી કરવા લખની ક્રિયા.—ટેક.

ગુરને મેં મોકલ્યો છે સામગ્રી લેવા,
ગાંધર્વ લખ કરવાં છે, આજે નિશાળમાં.—સત્વર.

કાર્ય મારું પુરું કરવાં, કરું એક ઉપાય,
કુશિલએ કાહડું સર્વને, એકે ન રહે ત્યાં.—સત્વર.

સદેવંત—(મેહેતાજીને) રાગ હોરો.

[રાગનકે દોન ચાર સખીરી—એ રાહ.]

આજ સીધું દેવાને કાજ, ગુરજ માતાએ મારી ખોલાવ્યાછે પ્રીતે.ટેક.

વ્રત ચાંદ્રાચ્છેણ ઉજવ્યું તેથી ધોડો દેવો સહિત સાજ.—ગુરુ.
 વેગે મોકલજો એવું કહ્યું મુજને. માટે પોહોચોને મહારાજ.—ગુ.
 મેહેતાજી— [રાત ન સારી આઘ નીંદ—એ રાહ.]

જર્જરિતું કુંવરજી હું જલદી તમારે ઘેર,
 મસ્તી ન કરે છોકરા સંભાળજો તે પેર. (જાય છે.)

સદેવંત—સંભળો છોકરાઓ તમને ખુશી કરવા કાજ,
 ધન્ય એવું મન થકી કે, છુટી આપું આજ.
 બહીક તમે ન રાખશો, મેહેતાજીની લગાર,
 જે કહેશે એ તમને તેજો, જવાબ હું દેનાર.
 (છોકરાઓ જાય છે.)

સાવલીંગા— (સદેવંતની પાસે આવીને.)

[શાદોએ જુલ્લવે ગુલકામ મુખારક હોવે—એ રાહ.]

હતી ઉમેદ મન વિષે, તે પુરી કીધી ધધરે,
 દરશન વિના પ્રીતમ તારા, દિલકું તો ઝુરી મરે.—ટક.
 અંતરમાં છે તલપનાં સદેવંત તારા નામની,
 પરણું સાથે તારી જો, હૃદયું મારે તો હરે.—હતી.
 વાલમ તમે કહ્યું હતું, હું તેડી લાવીશ ગોરને,
 કરશું લગ્ન નિશાળમાં, ધરી પ્રેમ અંતરે.—હતી.
 હજી ન ગોર આવીઓ, વખત નિકળી ગયો ધણો,
 આવી ક્રોધ દેખશે, તો અર્થ એક નહીં મરે.—હતી.

સદેવંત—ધીરજ તું ધર મનમાં જરા, ગોર હમણા આવશે,
 વીધી ગાંધર્વ લગ્નની, પરણાવશે જલદી ખરે.—હતી.
 (એક કાંણીઓ નિશાળીઓ પ્રવેશ કરે છે.)

સાવલીંગા—કાંણીઆ આવે છે સુરગો, વાત કરશે ગુરુ કને;
ચેતે પિતા જો માહેરો, તો લખમાં વિધન પડે.—હતી.

(સદેવંત કાણીઆને મારે છે; કાંણીઆ નાસી જાય છે; સદેવંત તેની
પાછળ જાય છે; સાવલીંગા નિરાશ થઇ પોતાના ઘર જાય છે.)

પ્રવેશ ૫ મો. (સદેવંતનો મેહુલ.)

સદેવંત—(ઉદાસ થઇને). બેત.

આ દૈવ ! આ દૈવ ! શું કહું તુજને,
શું પ્રિયા વિશેગે રખડાવીશ મુજને.
મુજને દુખી કરવા શું માંડ્યો છે ધલાજ,
ત્યારે બોલ, કે, તે શા માટે આપું મોટું રાજ.
એવો અપરાધ મેં શો કીધો તારો,
પાડેછ વછવો મુજ પ્રીયાથી મારો.
ખરા અંતઃકરણથી હું આહું છું જોને,
બહીકણ વાણીઆઆ શું લઇ જશે તેને.
આ દયાળુ દાતાર આ કેવો તારો ન્યાય,
કરતાં દુખી અમને નથી આવતી દયા.
કાલેજ પરણનાર હતી સાથે મારી,
તેને શું પરણશે કંજુશ વેપારી.
સાવલીંગા, સાવલીંગા, તુજવિના ફરવું,
હજાર ધણું સાફ છે તેથી મરવું.

(એક દાસ કાગળ આપી જાય છે.)

શું હશે આમાં ? કેમ લાવી છાં ?

શું મુજ પ્રિયાની લખેલી આ પ્રેમ પત્રીકા ?

આ ઉમેદ, ઉમેદ, તું બચાવેછે ઉમેદ !

વાંચું આ કાગળ કે પામું કાંઈ મિદ. (વાંચે છે.)

રાગ હોરી.

પ્રીતમ વેહુલા આવજો રાતે, માતાને મંદીર સાર.—ટેક.

આપ વિયોગે ઝુરી હું મરું છું, નહીં કોઈ બચાવનાર;

તેથી અરજ સુણી તું દામીની, મળવાને થાજે તૈયાર.—પ્રીતમ.

મુજ પિતાને જાહેર થયું સર્વે, ખીના બની જે નીશાળ;

કાંણીએ કાળ મુખે કહી દીધું, વીતી આપણી સાર.—પ્રીતમ.

સંધ્યાકાળે સાથે લેઈને સામગ્રી, ગાંધર્વ લગનની સાર;

ફેરા ફરી લેશું આપણે એકલા, પછે ન ચિંતા લગાર.—પ્રીતમ.

(વાંચ્યા પછી.)

[શુદ્ધ લાગ રહી તોરે આડ પાદર—એ રાહ.]

તુજ કારણ હું પ્રીય આવું તહીં.

ફરું જોગી થઈ જો મળે તું નહીં.—ટેક.

કરી લખ તીઆં આજ આપણનાં,

પછી પાનજ પ્રીતીનું કરવું સહી.—તુજ.

છે ઉમેદ પ્રિયાને જે મળવા તણી,

પ્રભુ પાર ઉતાર તે સહાય થઈ.—તુજ.

પ્રવેશ ૬ ઠો. (ગામનું પાદર.)

(સાવલીંગા માતાની પુજા કરવા જાય છે.)

સાવલીંગા—[હમકુ છાંડ ચલે બન માધું.—એ રાહ.]

પ્રીતમજીને મારે મળવાને જાવું, મન આતંદિત કરવાનેરે.—ટેક.

ધણારે દિવસના નેત્ર વિચાગીને, દરશનનું પાપ કરવાનેરે;
 મનરે મોહનથી મારાં લખરે આંજે, હેતેથી આદરવાનેરે.—પ્રીત.
 સહાય પ્રભુ આજ કરજે અમારી, અદકાં વીધન નહે અમનેરે;
 તેથી તું તારીને આંજે દયાળુ, અર્થ દેજે અમ મરવાનેરે,—પ્રીત.
 માત પિતા થયા પેરી અમારાં, લખ ખુશીથી ન કરવા દિયેરે;
 પોતાને ગમે તેની સાથે પરણાવે, જન્મસુધી નાખે દુઃખ દરિયેરે.પ્રી.
 લાભ ન જીવે પુત્ર કે પુત્રીનો, નામ ને પૈસામાં જઘનિ મરેરે;
 છુદો, કાણો, હોય લુલો કે લંગડો, ખીસાં પોતાનાં ભરવાનેરે.—પ્રીત.
 તેવી વિપત આવી પડી મુજ ઉપરે, આણુગમતાથી વરવાનેરે;
 મુજ મન માન્યું સદેવંત સાથે, લખ હેતેથી કરવાનારે.—પ્રીતમજી.
 તેથી મેં નિશ્ચે કીધો મરવાનો, દાસીએ ન દીધી મરવાનેરે;
 મુજરે પેશ રૂપાણને તે પરણી, સુખણી મુજને કરવાનેરે.—પ્રીત.
 (ભય છે.)

પ્રવેશ ૭ મો. (માતાનું મંદીર.)

(સદેવંત આવી ધુંટણુભર ખેસીને માતાની પ્રાર્થના કરે છે.)
 સદેવંત—[શુભ અમનમે બીજી છુપા બહા ઝેરી હરે—એ રાહ.]

કરી પ્રાર્થના માગું તુજ પાસ માતાજી આંજે;
 યાય મુજ પ્રિયાથી મેલાપ સહાય તું થાજે.
 સહુ ધણા દિવસથી દુઃખ વિચાગનું ભારી;
 બળી છાતી યધ છે રાખ કામજવરે કારી.
 કરીએ તૈયારી કરવા જ્યારે લખ;
 આણુચિંતવ્યું તેમાંહી આવી પડે વિપ્ર.

તેથી મેહર કરી, ઝા માત, પૂર હવે આશા,
જશે હવે તો જીવ થાય જો નિરાશા.

(અંદરથી દરવાજો બંધ કરી સુધ જાય છે. સાવલોંગા પ્રવેશ કરી
મંદિરના દ્વાર ઠોકે છે, પણ કોઇ જવાબ આપતું નથી ઝિટકે.)

સાવલોંગા—[મોઢોલે પધારો મહારાજ માણીગર મોઢોલે પધારો—ઝે રાહ.]

વેહુલા ઉધાડો ને દ્વાર, સદેવંત વેહુલા ઉધાડો,
ઝેકલી ખીહું છું હું બહાર, સદેવંત વેહુલા ઉધાડો;
મોટે લગાડો ન વાર, સદેવંત વેહુલા ઉધાડો.—ટક.
છે મનથી તુંજ મશ્કરી, જીવજ મારો જાય;
ઉભી રહું છાં ઝેકલી, તેમ તેમ હૃદય ચીરાય.—સદેવંત.
માત, પિતા મેં પર હર્યા, તજી નાત ને જાત;
તમ અર્થે બની ઘેલડી, આવી માંજમ રાત.—સદેવંત.
હવે હૃદ થઇ વાલમાં, દરશણ ઝટ દ્યો આપ;
શક્તિ સહન કરવા નથી, તમ વિયોગનો તાપ.—સદેવંત.

(આસપાસ કોઇ નજરે પડતું નથી, તેથી દેવલની ઉપરના
ભાગેથી અંદર દાખલ થાય છે. બારણુ ઉધાડી નાખે છે.
સદેવંતને નિકાવશ જોઇ તેને જગાડવાની તજવીજ કરે છે;
પણ વે જ્યારે જાગ્યો નહી ત્યારે નિરાશ થઇ સદેવંતનું
મસ્તક પોતાના ખોળામાં લઇ, માતાની સ્તુતિ કરે છે.)

સાવલોંગા—

લલીત છંદ.

અરર અખીકા માત માહરો, હરખની ભરો આવિતી ખરી,
કયમ નિરાશ તેં મુજને કરી, દિનશિશુ દયા ચીતના ધરો.
પ્રિતમ ધોર ઊંચે અહીં પડ્યો, પ્રિય વિયોગ તો કર્મમાં જડ્યો;
જગવતાં નહી જાગતો જરી, કુખાણી માવડી શ મને કરી.
(સદેવંતને.)

પ્રિતમ દાસિથી શું રિસાવિઆ ઉદક નેણમાં નાથ આવિઆ;
હૃદય તો બળે છે વિયોગથી, નિરખ દાસિને પ્રીય પ્રેમથી.

[મન લપટને લાગી રખ નામ નામનો—એ રાહ.]

હું જાગી તજી ખારા, મુંજ પ્રાણુ છારે,
મુંજ પ્રાણુ છારે, મુંજ પ્રાણુ છારે—ટેક.

કાલે જવું જોશે, સાસરે મારે;

તેથી વેગે વાંચી ખારા, આવ ત્યારે.—હું જાગી.

(તેનો હૃદયમાં કંઈ લખો, નિરાશ થઈને જાય છે. સદેવંત
જાગે છે, અને સાવલીંગને જોઈ નહીં ઓઠલે.)

સદેવંત—

બેત.

પ્રિયા, પ્રિયા, તું કેમ આવી નહી,

વિયોગથી તારા બળી મરું હું અહીં.

કેમ બુલી તું તારું આપેલું વચન,

બળી, બળી રાખ થાય છે મારું તન.

ક્યાં શોધું, ક્યાં દેખું, મુંજ મનને જીતનાર;

દેખાવ દે, દેખાવ, નહીં તો મરીશ આ વાર.

(અકસ્માત પોતાના હાથ ઉપર નજર પડે છે.)

અરે! કાણે લખી ભર્યો છ મારો હાથ,

શું પ્રિયાએ આવી કાઢ્યો છ વલોપાત?

(વાંચે છે.)

“સદેવંત, સદેવંત, તુંજ પાસ આવી હું,

જગાડ્યો ધણો પણ જગ્યો નહીં તું.

જેવી ઉમેદથી આવી 'તી તુંજ પાસ,

તેવીજ જતી વખતે થઈ છું નિરાશ.

હમ જે સાથે હતાં મારાં થનાર,

તે માથે મેં પરણાવી એક દાસી હુશીઆર.
 તોપણ જવું જોઈશે સાસુરે કાલે,
 નાઉમેદ દુઃખી દિલ, બુરે હવાલે.
 જોઈશે હું જરૂર એક માસ તારી વાટ,
 નહીં આવશે જો તું તો કરીશ આપઘાત.”

(વાંચી રહ્યાં પછી જુસ્સામાં.)

ઓ ગાંધી ઓ ગાંધી, આવી ગોળી કેવી બસ,
 માગી મેં જાગરણની, તો કર્યો નિદ્રાવશ.
 હા ! ઉમેદ હતી કરવા પ્રિયાથી મુલાકાત,
 તેમાંથી પાડી વધવો કીધો મારો ઘાત.
 ઓ સાવલીંગા, સાવલીંગા, ન આપું તુજને છેદ;
 મેળવીશ તુજને હું, કે પાડીશ મારી દેહ.

(ગોત્રી થઈને તેની સોધમાં જાય છે.)

પ્રવેશ ૮ મો. (જંગલ.)

સંદેવંત—

(જોગીને વેશ ફરે છે.)

[મન કર માન ગુમાન—એ રાહ.]

પ્રભુ કર મારી સહાય, પ્રીયાવિના દુઃખી ખરો હું.—ટેક.
 કામરે જવરથી બળી હું મરંછું, માટે મેળવ મુજ નારરે.—પ્રીયા.
 પાપ જો પૂર્વે કીધાં હોય મેં, તેથી તું મુજને ઉગારરે.—પ્રીયા.
 જંગલે જંગલ ફરી બહુ થાડ્યો, કંઈ ન માળ્યા સમાચારરે.—પ્રીયા.

(જવા માંડે છે, પણ તે દરમિયાન જે રસ્તા જોઈ રહે છે, એટલામાં
 એક મોટા પથ્થર ઉપર કંઈ બેસીને નજરે પડે છે, તે વાંચે છે.)

બેત.

“ડાખો માર્ગ છોડી, જમણે આવો સાર,
લખ્યા પ્રમાણે આવવે નિશ્ચે મળશે નાર.
આવશે એજ રસ્તે પારાસુર ગામ,
જ્યાં આવવાથી પુરી થશે તારી હામ.” (વાંચ્યાં બાદ.)
ખચીત, ખચીત, આ અક્ષર સાવલીંગાના છે;
જરૂર, જરૂર જાગે હવે એજ રસ્તે. (ભય છે.)

પ્રવેશ ૯ મો. (નદીકિનારે પારાસુર ગામનું પાદર.)

(સદેવંતના હાથમાં લખેલું છે તેથી પશુપ્રમાણે નદીમાં માં બાળીને
પાણી પીએછે, એટલામાં સાવલીંગાની દાસી પાણી ભરવા
આવે છે અને સદેવંતને એ પ્રમાણે પાણી પીતો જોઈને.)

દાસી.—(સ્વગત) [અરે લાલદેવ ઇસ તરફ જલદી આ—એ રાહ.]

અરે આ અજબ જેવી દીસે છે વાત,

પીએ પાણી માઢે ન બાળે એ હાથ;

જઈ પાસ તેને પૂછું વાત એ,

શા માટે પાણી પીએ એમ તે.

(સદેવંતને) અરે ! આ જોગી તું દિવાના થયો.

કે પાણી પણ પીતા તું બૂલી ગયો;

કરીને કૃપા વાત સાચી તું કેહે,

શા માટે તું જોગીને વેશ ફરે ?

સદેવંત—હું પૂછું તને આ ભલી બાઈ વાત,

માથે માથું કહી દે સુંદરી ખરેખાત;
કરે છે કોની આણ આ નયમાં,
સુખી કે દુઃખી કોણ વસે છે હ્યાં?

દાસી—

[ખલકના રે ખુદા ખાવીંદ—એ રાહ.]

વીરમદે રાજ કરે છે હ્યાં, સર્વમાં દુઃખી સાવલીંગા;
હું દાસી ધર તણી એના, તેથી જાણું છું એ ખીના.

સદેવંત—અરે બાઈકરી કૃપા, અમર કેહુ સાવલીંગાને જ;
સદેવંત વેશ જોગીને, કારણ તારેજ આવે છે.

દાસી—ચાલો સાથે તમે મારી, ચિંતા મનથી વીસારી;
મેલાવું સાવલીંગાથી હું, તને જે છે અતી પારી.

(ખંતે જાય છે.)

પ્રવેશ ૧૦ મો. (સાવલીંગાને મેહુલ.)

સાવલીંગા—(ઉદાસ થઈને એકલી.)

[સુધીઆણી કૃષ્ણ જાણી નરનારો ભણારે—એ રાહ.]

દયા આણી દીલજની, તમે આવી મજારે;

પ્રીયા દુઃખી છે તમારી—મળે દયા.

આપ વીધોગે બળી હું મરું છું;

તેથી તમે જલદી આવી મને સહાય કરારે.—પ્રીયા દુઃખી.

[સમયાં કે સોત બોન પ્રોતમ પ્યારે—એ રાહ.]

પ્રીતમ વીધોગે ઝુરી મરું હું, મળવું મન લલચાવેરે—ટક.

મધ્ય મધ્ય રાત્રે હું ઝમકી ઉઠું, તયને નીંદ્રા ન આવેરે;

વેરી નેત્ર નથી ભેગા મળતા, સ્વપને વીધુ દરશાવેરે—પ્રી.
 ધનુર પાંખ આપે જો મુળને, ફરં ન હાલે આવેરે;
 પોંહોંચું પલકમાં પ્રીતમ પાસે, હેતે હૈયે લગાવેરે—પ્રી.

(સદેવંત પ્રવેશ કરે છે અને સાવલીંગાને જોઈ આનંદથી તેણીને
 ભેટવા જાય છે, એટલામાં રૂપાસા આવી પોંહોંચે છે.)

રૂપાસા—(સાવલીંગાને) બેત.

સજ્જર, ઓ નીર્લજ, કરેછ શું એ કામ,
 પત્ની થઈને મારી, બોળેછ મારું નામ.
 (સદેવંતને) ઘાસ્તી નથી કુટ, શું કોઈની લગાર?
 ચપ્પાકું સ્વાદ તને જલદી આ વાર.

(સીપાઈઓને) સીપાઈઓ મારા આવોં જલદી તમે અહીં,
 ખાંધી એને (મુસ્કે) જાઓ રાજ પાસ લઈ.

(લઈ જાય છે.)

પ્રવેશ ૧૧ મો. (રાજસભા.)

(વીરમદેરાજ રાજ્યાસનઉપર બેઠેલા છે. પ્રધાન, વજીર, કોટવાલ વગેરે
 દરબારીઓ, તથા રૂપાસાશેઠ પણ હાજર છે, સીપાઈઓ
 સદેવંતના હાથમાં બેડી નાંખી તેને કેદી કરીને
 લઈ આવે છે.)

રૂપાસા—(રાજાને)

[અરે ભાલદેવ ચે તુને કયા ક્રિયા—એ રાહ.]

અરે રાજાજી હું કહું છું પ્રણામ, ખરે એક મોટું આવી પડ્યું કામ;
 પરણ્યાછું હું પત્નીએક સવલીંગા, જતો 'તો તેનાં ઘરમાં જોગીડો આ,

મારાં ઘરમાં તે શા માટે ગયો, કહે જો અપરાધી તો શીક્ષાજ્ઞ દ્યો.
 વીરમદે રાજા—અરે જોગી તું જલદી કેહે સાચી વાત;
 જોડું કહીશ તો થશે તારી ધાત.
 જરા તારા મનમાં તું ખીતો ન હ્યાં;
 સાચા તરફનો થશે મારો ન્યાય.

(સદેવંત રાજા વીરમદે આગળ ધુંટણુબર ખેંસી.)

સદેવંત—

[કહું કયા ફલકકા સત્તાયા હું મેં—એ રાહ.]

કહું શું નસીમે દુખીઆ કીધો છે,
 ભિખ પ્રીયાને વીયોગે લીધો છે.—કહું.
 હતી જે પ્રીયા ગામમાં પાસ મારી,
 લાવી એણે મુજને જખમી કીધો છે.—કહું.
 હવું જેનું દીલ પર્ણવા સાથ મારી,
 લઇ આવી એણે કીધી દુખઆરી.—કહું.
 પીતાએ તેના એમ કહ્યું સાવલીંગાને,
 પરણવું જોશે તારે રૂપાસાને.—કહું.
 નહી આશુ કંઈ સાવલીંગાનું ત્યાં જ્યારે,
 મરવાનો નીશ્ચયે એણે કીધો ત્યારે.—કહું.
 કહ્યું આવીને દાસીએ તેવે ત્યારે,
 હું પરણું રૂપાસાને વેશે તમારે.—કહું.
 ખચાવી રૂડી દાસીએ ખારી મારી,
 હજી તે મુજ અર્થે રહી છે કુંવારો.—કહું.
 કરીને કૃપા મુજપરે સાવલીંગાને,
 કરી દે હવાલે હવે જલદી મારે.—કહું.

રૂપાસા— [અર હુમને દોલ સનમકુ દોયા—એ રાહ.]

સુણો રાજાજી જોગી એ કરે છે ખોટી વાત.—ટેક.

કરે છે ખોટી વાત રાજા, કરે છે ખોટી વાત;

હજારોના દેખતાં પરણ્યા હું, સાવલીંગાની સાથ.—સુણો.

જો મરજી હાય તમારી, કરવાં ખરેખાત;

તેડાવું હું ઘસી મારી, કહેશે સાચી વાત.—સુણો.

વીરમદે રાજા.—(સીપાઇને) [અરે લાલદેવ ઇસતરાં કલામ.—એ રાહ.]

સીપાઇ તું જલદીથી દોડીને જા,

ઘસીને સાવલીંગાની લાવ છાં.

(મદેવંતને) ભલા મરદ તું જલદી કેહે સાચી વાત.

થુર ક્ષતો જેવી દીસેં તારી જાત.

(મદેવંત રાજાના હાથમાં એક કાગળનો લખાવો આપે છે જે તે
વાંચતાંજ તરતજ આનંદમાં આવી મદેવંતને બેઠો પડે છે.)

વીરમદે રાજા—(રૂપાસાને) [ઉપર પ્રમાણે રાહ.]

અરે આ દગાખોર, પાપી, ચંડાલ,

મુજ બાણેજના કેવા કીધા તેં હાલ.

(પ્રધાનને) ચાલ્યા પ્રધાન જલદી કરે એક કાજ,

પેહેરાયો મદેવંતને સોનેરી માજ. (ખંને જાય છે.)

વીરમદે રાજા—(રૂપાસાને) [ઉપર પ્રમાણે રાહ.]

જો કરશે નહીં પરણી સાથે તારી,

લખ આજે કરી આપીશ ફરી.

હશે જેની સાથે ખરી એની પ્રીત,

પણીવીશ હું તેની સાથે ખચીત.

(સીપાઇ ઘસી સહીત પ્રવેશ કરે છે.)

વીરમદે રાજા.—(દાસીને)

[મોરી ગાથા લચક લચક ચલત મોહન આવે—એ રાહ.]

મયાણી દાસી માચુ ખોલતા, સુખણી તું તો થાય.—ઠક.

ખીક રાખતાં, મોટું ભાખતા જીવ તારો જાય.—દાસી.

કોણ પરણી રૂપામને કહી દે ને મુજ પાસ.—દાસી.

દાસી.— [સાંતેનોત પછસે રોર મહલો ના ખેચુંગો—એ રાહ]

રાજા વાત કહું છું માચી, પરણ્યો માથ મારી એ,

પરણ્યો માથ મારી એ, પરણ્યો માથ મારી એ.—ઠક.

લખ તો મારાં થયા આ રૂપામાની સાથ;

ચોરી ફરા ચાર ફર્યો છે, મેલવી મુજસું હાથ—રાજા.

સાવલીંગાએ સાથે વરવા, કરતીંતી નીજ ધાત;

જીવ બચાવવા બાઈ તણો, મુજ બદલે દીવો હાથ.—રાજા.

રાજા.—ખોલ એ રૂપાસા, તને પુછું ખરેખાત;

પરણ્યો છે તું આની સાથે, કે નહીં કેહે તે વાત.

દાસી.—રાજા વાત કહું છું માચી, પરણ્યો માથ મારી એ.

રૂપાસા.—લખ ક્રીયા કરતી વખતે, ખખર પડે તે કેમ;

ધુંધટ તાણી પડએ ખેસે, કેમ પડે નજરે.

દાસી.—રાજા વાત કહું છું માચી, પરણ્યો માથ મારી એ.

રાજા.—ખાતરી મારી થઈ ચુકી, તું પરણ્યો દાસી સાથ;

ચેન કરો દાસીની સાથે, સાવલીંગા નહીં મળે.

દાસી.—રાજા વાત કહું છું માચી, પરણ્યો માથ મારી એ.

રાજા.—દાસી, વેહેલી જઈને સાવલીંગાને તેડી લાવ;

પરણાવું હું મારે હાથે, આજ સદેવ તને.

દાસી.—રાજા, ખુશી થઇ હું બહુ, આખર થઇ એની ફતે.

(પ્રધાન તથા સદેવંત આવે છે.)

રૂપાસા.—(સદેવંતને) [તુને દે શોખ મીલનેકા—એ રાહ.]

ખખર નહી મુજને તારી, કે છે એ તુજ તણી પારી,
અળણે દુઃખ સહ્યું છે જે, ક્ષમા તેની મને કરજે.

(દાસી આવી છે.)

સદેવંત.—મેહનત લઇ દાસીએ ભારી, ખચાવી મુજ તણી પારી,
તેથી માની તું મારી વાત, પત્ની જાણીને દેજે હાથ.

(રૂપાસા અને દાસીનો હસ્તમેલાપ કરાવે છે; સાવલીંગા આવે છે, અને આનંદથી સદેવંતને કોરે છે.)

સદેવંત.— [બળીઆં એસો મત બોલો—એ રાહ.]

તું મારી પારી હવે થઇ મારી, તુજરે વીચોગે સહ્યું દુઃખ ભારી.-ટેક.
જોગીને વેશે ફર્યો હું જંગલમાં, સહ્યું છે સંકટ મેરે ધણુ ત્યાં.-તું.

સાવલીંગા.—થયેલી વાલમ વાત સર્વે વીસારી,

પ્રીતેથી મુજને કરી રાખ તારી.—તું મારી.

વીરમદે રાજા.—(સદેવંતને સાવલીંગા સાથે હસ્તમેલાપ કરાવીને.)

[અરે લાલદેવ એ તુજ કયા હુવા—એ રાહ.]

ખુશીથી કરી આપું છું હું લગન, કરો મોજ નીર્મે થઇ મન મગન.

પ્રભુ જોડું રાખે તમારું અમર, કરો રાજ નીતીથી પૃથ્વી ઉપર.

જીલમ કોઇપર નવ કરવો કદાચ, દુખીયા તણી સહાય કરવી સદાચ.

સાવલીંગા—(સદેવંતને)

[થરસે યાં કોન બોલાડે લોએ લાયા મુજમેં—એ રાહ.]

મનમોહન કેવા ખુશ તારા હાલ આ,

અગાઉ હતો તેથી થયો તું બેહાલ આ.

ઐવો બળાપો કીવો કેમ કારણ મારી તેં,
 ઘડી ઐક મનથી ન તારી કીયા વીસારી તેં.
 હવે કર જોડી પ્રભુનો ઉપકાર માનું હું,
 અંતે તેની કૃપાથી તુજને પારા પામી હું.

સદેવંત.—પરા અંતઃકરણથી કહું છું પારી વાત આ,
 આણે સર્વે મળી કરીએ પ્રભૂની પ્રાર્થના.

સદેવંત અને સ્તવલીંગા.—(ધધર-પ્રાર્થના.)

[૩૬ ગોરી તારે આઢણે મેવાડારે મલોન—એ રાહ.]

કરીયે પ્રભુજી પ્રાર્થના કે નામી તુજને સીચ.—કરીયે.

દયા સીંધુ દીન બંધુ ભક્તનો દાતાર,

સાચે મને સેવે તેને, ઉતારે ભવ પારરે.—કરીયે.

ધ્યાન ધરે ભક્તિ કરે, ઇચ્છાથી મન માંય,

જેવી જેની તેવી તેની, પુર્ણ કરે તું ત્યાંયરે.—કરીયે.

મહીમા તારે સચ્ચીદાનંદ, જીભે કહ્યા ન જાય,

મુજ અહ્ય મતીથી તારા, ગુણ કેમ ગવાયરે.—કરીયે.

તું માયાળુ, તું દયાળુ, તુજ કળા અપાર,

પાપીને તું દંડ કરે છે, ધરમીનો દાતારરે.—કરીયે.

વીથાગી પ્રીતમ પારીનો, થયો છે મેલાપ,

સંકટ સહીને અંતે મળ્યા, એ તારે પ્રતાપરે.—કરીયે.

